

VI. РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Коваленко

**Життєпис великого князя
(Рецензія на: Головка О. Б.
Князь Роман Мстиславич
та його доба. Нариси
політичного життя Південної
Русі XII – початку XIII століття.
– К.: Стилос, 2001. – 249 с., 4 вкл.)**

Історична біографістика не є відкриттям сучасних істориків. Вже в XIX ст. дослідженням життєдіяльності видатних діячів української історії захоплювалося чимало вчених. Взагалі біографічні праці за жанром (правда, з певною умовністю) можна поділити на дві групи: наукові та науково-популярні. Але так вже сталося, що більшість істориків, можливо, не вважаючи написання біографій серйозною науковою роботою, віддають перевагу науково-популярному жанру, який не вимагає особливої прискіпливості і дотошності у доборі матеріалу і дозволяє певні «вільності» при його викладі.

Саме в останньому жанрі написано чимало книжок, де розповідається про життя та державну діяльність багатьох давньоруських князів, починаючи від Володимира Святославича і завершуючи Данилом Романовичем Галицьким. Автори біографій цієї галереї володарів Русі приділили певну увагу і постаті творця об'єднаного Галицько-Волинського князівства Романа Мстиславича. Проте цій особі присвячені були в основному досить невеликі за обсягом науково-популярні нариси та статті

У зв'язку з цим заслуговує схвалення не тільки спроба написання О. Б. Головком відносно великої біографії князя Романа Мстиславича, а і підготовка її в жанрі наукової праці, де висновки робляться на основі ґрунтовного опрацювання джерел та історіографічного доробку попередників. Необхідно відзначити, що при підготовці свого твору історик використав всі можливі і, я би сказав, неможливі джерела.

Поряд з вивченням традиційного комплексу літописних свідоцтв дослідник ретельно розглянув широке коло іноземних джерел, серед яких особливий інтерес представляють відомості про Русь польського хроніста Вінцентія Кадлубка.

В першому розділі монографії, крім джерел, аналізується багато праць істориків України, Росії, Польщі, які тим чи іншим чином висвітлювали постать князя Романа. Тут О. Б. Головка фактично приходить до досить парадоксального висновку. Протягом століть постать галицько-волинського володаря постійно привертала увагу вчених, проте результат цієї уваги частіше всього реалізовувався у формі опису діянь Романа, що вміщувався в декілька рядків, рідко сторінок у тих чи інших працях.

Найбільш складним для написання є другий розділ книги, присвячений питанню про народження та дитинство князя. Автор докладно і в цілому обґрунтовано показує місце Романа на генеалогічному дереві Рюриковичів. Цікавими і достатньо доведеними є висновки про час і місце народження княжича – 1153 р., місто Переяславль. На жаль, дослідник, крім констатації думки про тривале перебування Романа разом з родиною в Польщі, на батьківщині матері Агнеси, яка була дочкою князя Болеслава III Криворотого, майже нічого не зміг розповісти конкретного про дитинство молодого Романа. Можливо, тут варто було б, крім опису тогочасних політичних подій на Русі, діяльності діда та батька Романа, розказати взагалі про систему виховання дітей в князівських родинах. Досить докладною і переконливою є розповідь про перебування юного Романа Мстиславича на новгородському князівському столі: тоді йому вдалося добитися значних успіхів у боротьбі з могутнім суздальським князем Андрієм Боголюбським.

Третій розділ книги описує час, коли Роман Мстиславич, після смерті батька, перебував на Волині. Джерела дуже фрагментарно інформують про тодішні політичні події в краї, проте автор досить успішно показує, як поступово Роман став головним князем Волині. Цікавим є опис подій в Бересті 1182 р., який зроблено автором на підставі розгляду хроніки Вінцентія. Цей опис показує, що наші літописи в силу специфіки їх написання часто не приділяли належної уваги подіям «на периферії» східнослов'янського світу. Далі автор знову повертається до розгляду так званого «Золотого слова» князя Святослава з «Слова про Ігорів похід». На мою думку, розглядаючи цю тему, досліднику треба було б більш докладно висвітлити тодішні взаємини Південної Русі з кочівниками, оскільки в історичній пам'яті Роман перш за все запам'ятався як постійний переможець половців.

Четвертий розділ дослідження висвітлює час, коли Роман веде боротьбу за розширення кордонів своїх володінь. Мова йде про першу спробу князя зайняти галицький стіл. Автор справедливо відзначає, що на Галичині існували вже на межі 80-90-х рр. боярські партії,

одна з якої підтримувала Романа. В порядку критики можна зробити зауваження О. Б. Головки, що тут він припускається певної ідеалізації свого героя, оскільки не підкреслює серйозну невдачу Романа на першому етапі боротьби за «Галицьку спадщину». В роботі докладно висвітлена боротьба Романа з Рюриком Ростиславичем в 90-х роках XII ст., проте і тут автор, запропонувавши докладний опис участі Романа у боротьбі з великопольським князем Мешком у 1195 р., не відзначає, що після цієї війни позиції Романа значно ослабли. Автор в цілому докладно розповідає про створення об'єднаного Галицько-Волинського князівства в 1199 р. Тут треба підкреслити, що вивчати цей епізод складно, оскільки давньоруські літописи про цю подію не повідомляють, а головну інформацію про неї вміщено на сторінках тенденційної польської хроніки Вінцентія.

Найбільший комплекс повідомлень про діяльність князя Романа знаходимо в джерелах, що описують його діяльність в першій половині першого десятиліття XIII ст. В літературі давно дискутується питання про ставлення галицько-волинського князя Романа та володимиро-суздальського князя Всеволода до Києва. Дослідник доводить в п'ятому розділі книги, що після походу на Київ в 1201 р. Роман посадив у столиці за домовленістю з Всеволодом Юрійовичем своїх ставлеників – спочатку Інгаря Ярославича, а згодом Ростислава Рюриковича. О. Б. Головка аргументовано пропонує таку систему управління, коли два наймогутніші володарі контролювали київську владу, називати системою колективного патронату. Цікавою є розповідь про взаємини Романа з половцями, проте, можливо, тут треба було б більш широко проаналізувати місце цих взаємин в тодішній політиці Візантійської імперії, яка потерпала від нападів кочівників. Автор наводить повний і ретельний розгляд історії останнього походу Романа – його виправи до Польщі на початку літа 1205 р. Тут вчений розвиває тезу про недостатню аргументованість позиції тих дослідників, які на підставі інформації французького хроніста Альберіка роблять висновок про прагнення Романа втрутитися у війну між германськими правлячими угрупованнями Вельфів та Гогенштауфенів. Розглядаючи цей сюжет, О. Б. Головка наводить інформацію всіх можливих джерел, особливо польських хронік та рочників, матеріал яких в такому обсязі ніхто з науковців раніше не розглядав.

О. Б. Головка у своїй книзі не обійшов і дуже спірних питань, які вже тривалий час дискутуються в науці. Зокрема, він підтримує думку про вірогідність створення Романом нової системи державного управління Руссю – так званого «Доброго порядку», а також висловлює думку про можливість переговорів галицько-волинського князя з папою Інокентієм III. Подібні висновки мають право на існування, але при умові наведення достатніх додаткових аргументів для обґрунтування своїх поглядів.

В цьому ж розділі історик торкається питання, яке з ХІХ ст. постійно перебуває в центрі уваги вчених: чи було Галицько-Волинське князівство державою, чи не було? О. Б. Головка розглядає це питання на фоні аналізу історичних явищ і процесів у всій середньовічній Європі і наводить досить переконливі аргументи на користь першої позиції. Але задля глибшої аргументованості йому варто було б звернути більше уваги на інші потужні давньоруські князівства того часу. Наприклад, вивчення політичного розвитку Суздальського та Чернігівського князівств дає підставу думати, що і вони були в той час також державними утвореннями. На початку ХІІІ ст. під владою чернігівських князів опинилися (правда, на короткий час) фактично всі південноруські землі.

Цікавою і оригінальною є постановка і розгляд теми в останньому, шостому, розділі книги, де аналізується питання про історичну пам'ять про князя Романа Мстиславича. О. Б. Головка доводить, що завдяки праці книжників у південно-західних землях Русі протягом ХІІІ ст. виникає парадигма ідеального володаря князя Романа Мстиславича. Ця парадигма відіграла важливу роль у політичній боротьбі Романовичів за відновлення та зміцнення Галицько-Волинської держави.

На завершення хотілося б відзначити добротний «технічний» рівень підготовки монографії. Автор не тільки підібрав ілюстрації та підготував належним чином іменний і географічний покажчики, а й запропонував читачеві карту Європи часів життя Романа, генеалогічні та хронологічну таблиці. Цікаво, що в останній він наводить чимало фактів з тодішньої історії практично усієї Земної кулі. Це дозволяє чітко відчутти час, коли жив і діяв видатний державний діяч Русі – князь Роман Мстиславич.

Дослідження О. Б. Головка справляє добре враження своїм змістом та висновками. Важливо, що автор не замикається тільки на пошуку інформації джерел про князя Романа, а показує його діяльність на широкому тлі подій як на Русі, так і загалом у всьому середньовічному світі. Певний інтерес становлять екскурси у давнину, які робить автор, описуючи минуле Русі загалом, Волинського та Галицького князівства, зокрема. Не дивлячись на висловлені критичні побажання, які неминучі, виходячи із складності теми, рецензована монографія написана цікаво, на високому науковому рівні і заслуговує позитивної оцінки. Її поява свідчить на користь необхідності подальших досліджень в галузі вивчення історії давньоруських князівств ХІІ-ХІІІ ст.